

BERTRANDON DE LA BROCQUIÈRE ÚTLEÍRÁSA ÉS ANNAK SZEGEDI VONATKOZÁSAI

Írta: PALÁSTI LÁSZLÓ

A középkortól napjainkig számos olyan külföldi utazó fordult meg Szegeden, akik útleírásaikban szegedi tapasztalataikról is beszámoltak. Megállapításaik értékes adalékot szolgáltatnak Szeged múltjára vonatkozóan. Különösen fontos ebből a szempontból a francia Bertrandon de La Brocquière útleírásának Szegedről szóló része.

Ennek a művelődéstörténeti szempontból igen fontos munkának szerzőjéről a hazai szakirodalomban kevés adat található, és azok között olyanok is akadnak, melyek helyesbítésre szorulnak. Bár La Brocquière műve a középkori Szegedre vonatkozóan fölöttébb értékes adatokat tartalmaz, ennek ellenére Reizner János Szeged történetét tárgyaló munkájában nem közöl adatokat a francia utazó személyére vonatkozóan. Csak annyit említ meg róla, hogy „II. Fülöp burgundi herceg tanácsosa és lovászmestere” volt. [1]

La Brocquière műve Szeged idegen nyelvű, pontosabban szólva: francia nyelvű bibliográfiája szempontjából is különösen fontos munka, a művel kapcsolatosan azonban bibliográfiai tekintetben alig ismeretesek adatok.

Az elmondottakon kívül azt is meg kell említeni, hogy az útleírás Szegedre vonatkozó részének magyar nyelvű fordításai nem egy helyen téves értelmezéssel adják vissza az eredetit, és emellett ezek a fordítások nem is teljeseek. Reizner János az említett művének kiadása előtt megjelent fordításokat „csonka és hibás” fordításoknak mondja, [2] ugyanakkor azonban az általa közölt fordítás sem mentes hibás értelmezésektől. Megtörtént az is, hogy La Brocquière Szegeddel kapcsolatos egyik megállapítását az 1960-ban francia nyelven megjelent városismertető kiadvány — mai francia helyesírással — az eredetinek teljesen az ellenkezőjét eredményező szövegváltoztatással közölte: „J'ai vu aussi le grand marché aux grues et aux outardes; on chasse ces bêtes ici, *on les vend à bon prix et les consomme bien préparées*”. [3] Ez a rész a kéziratos eredeti szövegben a következő megfogalmazásban szerepel: „Et y veys grant marchie de grues et de bistardes que on y prent communement mais on les y appointe et mengue ordemt”.

Az eddig elmondottakra való tekintettel dolgozatomban ismertetem La Brocquière életét, műve megírásának előzményeit, a munkájával kapcsolatos bibliográfiai adatokat. Ezt követően — régóta esedékes feladatnak téve eleget — közlöm La Brocquière kéziratos művének Szegedre vonatkozó részét fakszimilében, majd betűhű átírásban, azután pedig az útleírás Szegedre vonatkozó részének magyar nyelvű fordításaival kívánok részletesen foglalkozni. Mindezeknek keretében kitérek azokra a tévedésekre, téves megállapításokra, melyek a szerző személyével, művével és Szegedre vonatkozó megállapításaival kapcsolatban a különböző munkákban előfordulnak.

Bertrandon de La Brocquière születési ideje nem ismeretes. Amit sajátmaga műve

elején személyét illetően elmond, abban születésének idejét nem említi meg. Marczinkó Ferenc, aki munkájában La Brocquière-nek Magyarországon át tett utazásával művelődéstörténeti szempontból foglalkozik, úgy véli, hogy a francia utazó „a XV. század utolsó negyedében született”. [4] Ez a hozzávetőleges megállapítása nem állja meg a helyét, mivel La Brocquière a XV. század utolsó negyedében már nem volt az élők sorában. A téves megállapítás nyilván elírással vagy sajtóhibával magyarázható.

La Brocquière saját személyéről szólva születési helyére vonatkozóan csak annyit közöl munkája elején, hogy Guyenne hercegségben született („natif de la duchie de Guienne”). Marczinkónak, amint azt 1909-ben megjelent munkájában olvasható kijelentése mutatja, még nem volt tudomása arról, hogy La Brocquière hol született, ill. mikor és hol halt meg. Marczinkónak következőképpen arról sem volt tudomása, hogy Charles Schefer jó másfél évtizeddel előbb, 1892-ben, kiadta La Brocquière útleírását, és a bevezetésben kutatásai eredményeként közölte La Brocquière születési helyét. Egyébként La Brocquière útleírásának Schefer nevéhez fűződő kiadását Auguste Molinier La Brocquière személyére vonatkozó néhány adattal, köztük a születési hely megnevezésével tüntette fel 1904-ben megjelent munkájában a felsorolt művek között. [5]

Bertrandon de La Brocquière a délfraanciaországi Saint-Bertrand-de-Comminges (rövidebb nevén: Saint-Bertrand) község mellett fekvő kis helységben, Labroquièreben (Haute-Garonne département) született, melynek ma körülbelül háromszáz lakosa van. Ezen helység neve Schefer közlése szerint [6] *La Broquière* vagy *La Brequière*, a Larousse du XXe siècle szerint pedig *La Brocquière*. A név írásában mutatkozó ezen eltérésekkel kapcsolatban szükségesnek látszik megemlíteni azt, hogy ez a helynév a francia helységnévtárban, a hivatalos használatban egybeírva *Labroquière* alakban szerepel. Languedoc-i helynévről lévén szó, fonetikai szempontokra való tekintettel helyesebbnek tartották a *Labroquière* írott alak használatát visszaállítani a *Labrocquière* helyett, melyben az egykori északfranciaországi királyi funkcionáriusok kiejtése tükröződött. Ami a *c* írásjelet illeti, annak használata ebben az esetben helyesírási fantáziára vezethető vissza.

La Brocquière családneve (a kéziratos szövegben: la Broquiere) a fennmaradt iratokban állandóan *La Broquiere* vagy *La Brocquiere* alakban szerepel, sőt még *la Blouquerie* változatban is előfordul. [7] Schefer La Brocquière nevét *c* nélkül írja. A magam részéről a magyar szerzők által is követett írásmód szerint *c*-vel írom.

Bertrandon de la Brocquière, mint műve elején közli, Jó Fülöp burgundiai fejedelemnek volt a tanácsosa és főasztalnoka („conseillier et premier escuyer trenchant de mondiet tresredoubté seigneur”). A *premier écuyer tranchant* jelentését Horváth Mihály és Reizner János teljesen tévesen értelmezte. Horváth Mihály *első lovász* jelentéssel, [8] Reizner János pedig *lovászmester* jelentéssel fordította magyarra. [9] Szamota István és Marczinkó Ferenc pedig a *főkonyhamester* jelentést használja La Brocquière szóban forgó udvari tisztségének jelölésére. [10] Ez sem mondható teljesen helyes értelmezésnek, mivel a *főkonyhamester* fogalmát a francia a *grand écuyer de bouche* elnevezéssel jelölte. A *premier écuyer tranchant* magyar megfelelője a *főasztalnok* szó. Ennek a tisztségnek viselője a fejedelmi, a főúri udvarokban a konyha és az étkezés főfelügyelője volt.

La Brocquière az iratok tanúsága szerint 1421-ben már asztalnok (*écuyer tranchant*) a burgundi fejedelmi udvarban, 1425-ben pedig már a főasztalnoki címet viseli. [11] 1428-ban kapta adományként a műve elején említett Vieux-Château (Viel Chastel) városát, várát a várbirtokkal együtt. 1442-ben megnősült, házasságából azonban nem született gyermek.

Az útleírás egyik kéziratos példánya végén olvasható záradék szerint La Brocquière 1459-ben halt meg Lille-ben: „Cy fine le voyage de Bertrandon de La Brocquiere qui trespassa a Lille en Flandre le IXe jour de may lan mil CCCC cinquante et IX”.

A burgundiai fejedelem többször bizott La Brocquière-re fontos küldetést. Ezek közé tartozott Keleten tett utazása is. A fejedelem ugyanis a törökök ellen tervezett kereszteshadjárat sikerének biztosítása érdekében La Brocquière révén pontos képet kívánt szerezni a török viszonyokról.

La Brocquière 1432 februárjában kelt útra. Itáliába érve Rómába vette útját. Rómából azután Velencébe utazott, s onnan hajóval ment Jaffába. Keletről szárazföldi úton tért vissza hazájába.

Szegedre 1433-ban érkezett. Arra vonatkozóan, hogy Belgrádból Budára utaztában miért a Pancsova-Becskek-Szeged útvonalat követte a külföldi utazók szokásos útvonala vagyis a Duna menti út helyett, maga ad magyarázatot, amikor munkájában az utazást megnehezítő nagy áradásra hivatkozik: „Au partyr de belgrado je passay la dunoe q' a celle heure avoit bien X miles de large et me fu dit quil nestoit de memoire dôme que oncques on leust veue si large ne si parfonde a vne toyse de haul et ne pouvoit on aler a boude par le droit chemin”. [12]

La Brocquière, amint útleírásának fent idézett részében írja, Belgrádnál kelt át az erősen megáradt Dunán. A Belgrádtól Szegedig tartó út nagyobbik részét a Bánáton keresztül tette meg Pancsova (Pensey) és Nagybecskerek (Beuxquerel) érintésével. Nagybecskerekről elindulva Törökbecsének vette útját. Törökbecsénél, melyet *Verchet* névvel jelöl, átkelt a Tiszán: „je vins a vne ville que len nome beuxquerel qui est audit dispot et je passay la deux rivieres a pont Et de la je vins a vne ville qui est au dit dispot qui a nom Verchet e la passay vne tresgrosse riviere et moult parfonde que len nôme la tisce”. [13] La Brocquière ezután a Tisza vonalát követve már bácskai területen folytatta útját Szeged felé.

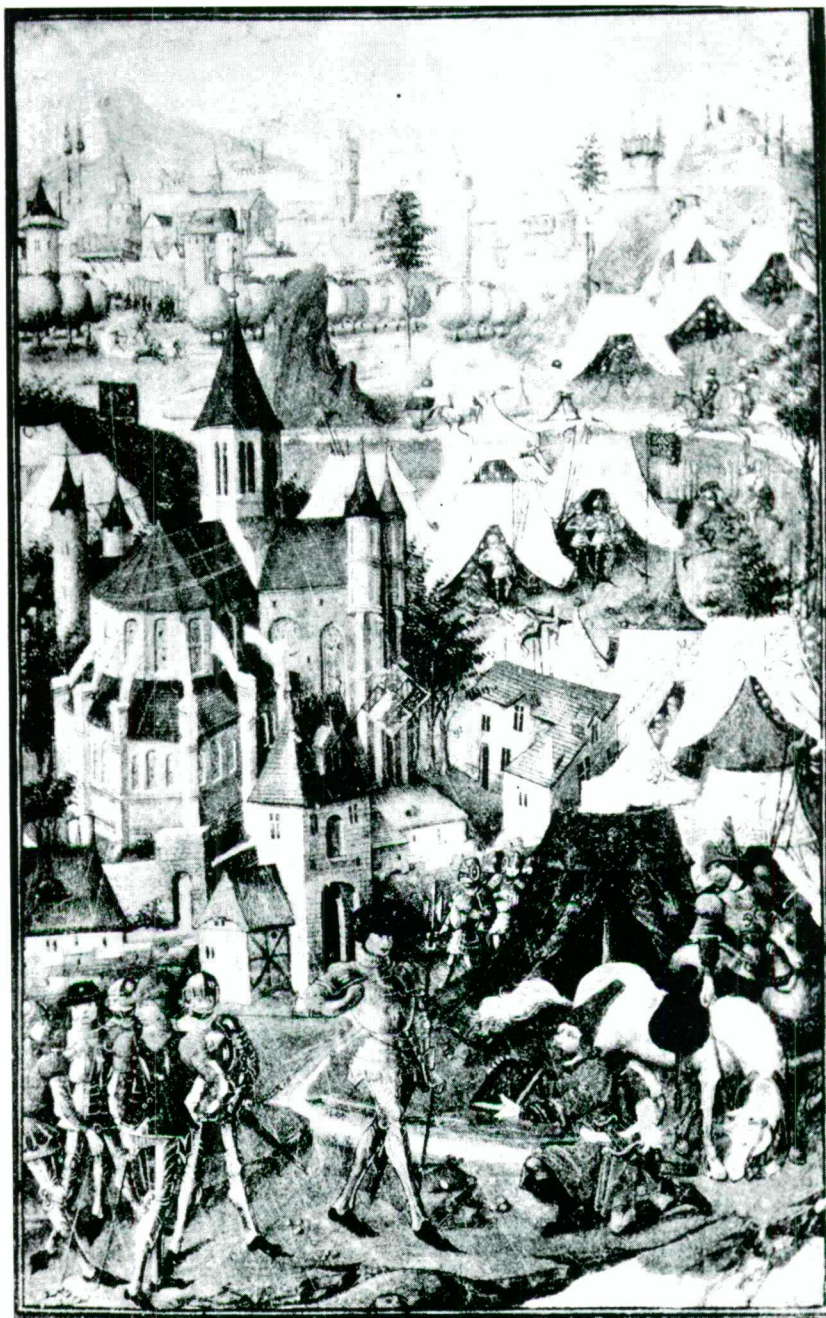
A francia utazó Szegeden rövid időre megszakította utazását. A városban szerzett tapasztalatairól igen értékes beszámolót hagyott reánk útleírásában.

Szegedről Buda felé utazva, amint munkájában írja, egy másik városba érkezett. Sajnos, ezen alföldi város nevének helye az összes kéziratokban üresen maradt: „Je me partis dudit segading et puis vins a vne ville nômee...”. Valószínűleg Kecskemétről van szó. Schefer és mások is ezen a véleményen vannak.

A megnevezetlenül maradt városból, mellyel kapcsolatban La Brocquière semmiről sem tesz említést, Paele-be azaz Pestre érkezett: „Et de la je vins a paele qui est sur la dunoe devant boude”.

La Brocquière-t öltözete után Szegeden is először töröknek nézhették. A francia utazó ugyanis végig abban a török ruhában tette meg az utat hazájába, amelyet még Damaszkuszban vásárolt. Budán a nádor, akinél tisztelgő látogatást tett, szintén töröknek tartotta, és mindaddig nagy tiszteletet tanúsított iránta, míg meg nem tudta, hogy nem törökkel áll szemben: „je fus devers le grant çonte de honguerie au palais qui estoit comme lieutenant de lempereur lequel me fist tresgrant honneur de venue pensant que je fusse turc et quant il sceut que jestoye crestien il ne men fist point tant”.

Az utazás befejezése után több mint húsz esztendő telt el, amikor La Brocquière, néhány évvel halála előtt, Jó Fülöptől felszólítást kapott munkája megírására: „monseigneur le duc ma commande que je le feisse mettre en escript selon vne petite memoire que jen avoye fait en vng petit livret quant javoye eu loissir descripre”, írja La Brocquière műve végén.

Bertrandon de La Brocquière a Damaszkuszból hozott könyvet átnyújtja Jó Fülöpnek
(XV. századi francia miniatúra)

Sötér István a magyar—francia kapcsolatokat tárgyaló munkájában egy XV. századi francia miniatúrát közöl a következő felírással: „Bertrandon de la Brocquière átnyújtja Jó Fülöp francia királynak magyarországi útjáról szóló jelentését” [14]. A felírás ebben a megfogalmazásban helyesbítésre szorul, mivel a miniatúrán La Brocquière Jó Fülöpnek nem a „magyarországi útjáról szóló jelentését”, helyesebben mondva: nem az utazásáról szóló jelentését nyújtja át, amint az magából az útleírásból kitűnik.

A fent említett miniatúra az útleírásnak Jó Fülöp részére másolt példányát díszíti, és azt a jelenetet ábrázolja, amint a török ruhába öltözött La Brocquière féltérdre ereszkedve a Mussy-l'Évêque-et ostromló Jó Fülöpnek átnyújtja azt a könyvet, melyet Damaszkuszról hozott magával. Az útleírásból megtudjuk, hogy La Brocquière hazaérkezése után a fejedelemmel történt találkozásakor a Koránt és Mohamed életéről szóló latin nyelvű ismertetést adta át Jó Fülöpnek: „je alay devers mondît seigneur le duc leuel je treuvey en labbaye de potieres et ses gens estoient au siege et de sa grace me fist tresbonne chiere et vins devant luy en tout tel estat que jestoye party de damas et luy menay mon cheval que javoye achete et luy baillay tous mes habillemens ensamble lalkoran et les fais de mahomet que le chappellain du consul des venissiens a damas mavoit bailles par escript en latin”.

A párizsi Bibliothèque nationale La Brocquière útleírásának három kéziratos példányát őrzi a következő nyilvántartási számok alatt: ms. fr. 5593., ms. fr. 5639. és ms. fr. 9087. Ezek közül legrégebbi a 9087. számú példány, melyet 1456-ban másoltak Jó Fülöp számára Jean Miélot „műhelyében”. Ebben található az említett könyvátadási jelenet ábrázoló miniatúra. Az 5593. szám alatt nyilvántartott példány, melyből a Szegedre vonatkozó részt faksimilében közlöm, 1464-ből származik. Ennek végén olvasható La Brocquière halálának időpontja. Az 5639. számú példány nincs dátummal ellátva, de biztosan 1456-nál későbbi időből való [15].

La Brocquière művét Franciaországban először Legrand d'Aussy adta ki a múlt század elején, 1804-ben. Legrand d'Aussy az útleírást — annak stílusát „megfiatalítva” — modern francia nyelven tette közzé. Azt is meg kell említeni, hogy a művet szövegkihagyásokkal közölte [16].

Az útleírás újabb kiadására hét év múlva Angliában került sor. Ez a kiadás Legrand d'Aussy által közölt szöveggel 1811-ben jelent meg Londonban [17].

A múlt században a harmadik, de csak részleges kiadás Magyarországon jelent meg. La Brocquière útleírásának Magyarországra vonatkozó részét Horváth Mihály (Hatvani Mihály név alatt) Schayez „brüsseli tudós és múzeumi őr másolatából” 1859-ben adta ki a Magyar Történelmi Okmánytár IV. kötetében.

A negyedik kiadás a francia Charles Schefer nevéhez fűződik. Schefer La Brocquière útleírását jegyzetekkel ellátva, amint már említettem, 1892-ben jelentette meg.

La Brocquière művének Szegedről szóló része rendkívül értékes forrást jelent a város története szempontjából. Ami viszont ennek a résznek magyar nyelvű fordításait illeti, meg kell állapítani, hogy ezek — amint már említettem — nem egy helyen téves értelmezéssel adják vissza az eredetit, és emellett nem is teljesek. Reizner ugyan teljes egészében közli fordításban az útleírás Szegedre vonatkozó részét, de egyes helyeken az általa közölt fordítás sem mentes téves értelmezésektől. Ezek után joggal merülhet fel az a kérdés, mi is pontosan az, amit La Brocquière Szegeddel kapcsolatban művében ír. Erre csak az eredeti szöveg ismeretével lehet egészen biztos választ kapni. Éppen ezért az alábbiakban az útleírásnak a párizsi Bibliothèque nationale-ban őrzött egyik példányából faksimilében közlöm a Szegedre, ill. La Brocquière Belgrádtól Budáig tartó útjára vonatkozó részt [18].

le huer a son veni amee pour passer la fi-
me de la Dniore il fist toutes ordonne et
a este prest pour rombare et ainsi fait que
se face ou que perde tout romme dit est
En partz de belgrado je passay la Dniore q'
a telle heue auoit bien 2 milles de large
Et me fu dit que nestoit de memoire
dome que oncques on feust venue si large
ne si parfonde a une boyse de hault et
ne pouoit en aler a bonde par le droit che-
min et puis arumay a une ville champestre
que len nomme persey / Et de la cheuant //
chay 2 le plus plain pays que je vesse onc-
ques sans trouuer monter ne vallee / et
passay une Riuere a vng bar a vng vil-
lage Item de la je vins a une ville que
len nome benyquerel qui est au du dispo-
et je passay la deux Riuieres a pont Et
de la je vins a une ville qui est au du
dispot qui a nom verchet / et la passay une
tresgrosse Riuere e moult parfonde que
len nome la tiste Et de la je vins a sega-
ding qui est une tresgrande ville champe-
stre et est sus la droite Riuere de la tiste
Et jusques q' je sus venus sans trouuer
nully arbres que deux peus boyes entres
de Riuere / et ne font feu en aucun cheuain
ou ray passe . que . de . paule . ou . de

42
E. 1

Lesditz reulz qm sont sus les fumes / ou sus
les marches de quoy il ya de tresgrans
en aucuns lieux p my autres grandes plaines
p my menoir oy pain que de gascony ten
Dres et peu Ceste ville de sagading ma
que vne fine la quelle il me semble quelle
peut bien auoir vne lieue de long / et est
moult fertile de tous viues par especial
de pousson de tresgrans que lape peut
ven prendre sus mille autres viues / p
p veyo grant marche de gues et de by
tardes que on y print communement
mais on les y appoint p menque ordon
le ya peu de liz et reulz qm y sont / sont
ors p rombe on en pailles sus sag de my
plane de vent que on souffle et sont de
la longueur dmy homme Il ya en ceste ville
grant foison de cheualz a vendre / et est
vstrange chose de les veoir douter et
apprenouier Car ilz sont tous samages
et me fu dit que on en y trouuerouit m
ou m² a vendre et a tresgrant marche
Car pome p flouris de hongrie on en
auoit la vng tresbeul romm Il ya
vne assez belle eglise de cordeliers Je
oye se fermie le quel ilz font vng peu
sus le hongre Et me fu dit que l'empere
ren auoit donne ceste ville a vng.

Enchme que je veyo la et me sembla hom
de grosse consience. Je me parms dudit se
gading / et puis vint a une ville nomme
Et de la se vint a parle qui est sus
la Simoe deuant bonde. Et ay trouue Jus
que n vng tres bon pays et plain / et pa
gram forson harpe de mument qui en tous
temps sont aux champs forme bestes sau
naiges / et rest n qui y fait auoir si grant
marche de cheualx. Item de la se
passay la Simoe et entray a bonde qui
est la meillieu ville de Hongrie. Il ya
vng tres beau palais et grant mais qui
fust assomy. Et me fu dit que l'empereur
sigemond l'auoit vromment. Ceste ville
de bonde est assise sus une montaigne
non pas trop haulte / et est beaucoup plus
longue que large. Et de l'un des costes
deuant deuers soleil l'enat y passe la du
noe tout au long / et deuers le poiant
a une vallee / et au debout deuers le
midi est le dit palais qui est bel et
fort et est maistre de toute porte de la
ville. Et au pres dudit palais hors de
la ville a vngz tres beaux banz chaux
Et de l'autre coste entre la ville et la
Simoe yn a d'autres non pas si beaux.
Ceste dite ville de bonde est vng
marchande et fertile de tous biens.

A fenti szöveget betűhű átírásban azzal a megjegyzéssel közlöm, hogy a szó elején vagy belsejében levő hosszú s-t is a mai írásban használatos s-szel jelölöm.

Au partyr de belgrado je passay la dunoe q'a celle heure avoit bien X miles de large et me fu dit quil nestoit de memoire dôme que oncques on leust veue si large ne si parfonde a vne toyse de hault/et ne povoit on aler a boude par le droit chemin/et puis arrivay a vne ville champestre que len nomme pensey/Et de la chevaulchay par le plus plain pays que je veisse oncques sans trouver montee ne vallee/et passay vne riviere a vng bac a vng village Item de la je vins a vne ville que len nôme beauxquerel qui est audit dispot/et je passay la deux rivieres a pont Et de la je vins a vne ville qui est au dit dispot qui a nom verchet/et la passay vne tresgrosse riviere et moult parfonde que len nôme la tisce Et de la je vins a segading qui est vne tresgrande ville champestre et est sur la dicte riviere de la tisce Et jusques cy je suis venus sans trouver nulz arbres que deux petis boys enclos de riviere/et ne font feu en cellui chemin ou jay passe que de paille ou de roseaulx ceulx qui sont sur les rivieres/ou sur les marescages de quoy il ya de tresgrans en aucuns lieux parmi celles grandes plaines/et ny mengoit on pain que de gasteaulx tendres et peu Ceste ville de segading na que vne rue la quelle il me samble quelle peut bien avoir vne lieue de long/et est moult fertile de tous vivres par especial de poissons des plusgrans que jaye point veu prendre sur nulles autres rivieres/Et y veys grant marchie de grues et de bistardes que on y prent communement mais on les y appointe et mengue ordemt/et ya peu de litz et ceulx qui y sont/sont ors et couche on en pailles sur sacz de cuyr plains de vent que on souffle et sont de la longueur dun homme Il y a en ceste ville grant foison de chevaulx a vendre/et est estrange chose de les veoir donter et apprevoisier Car ilz sont tous sauvaiges et me fu dit que on en y trouveroit III ou III^M a vendre/et a tresgrant marchie Car pour x flourins de honguerie on en auroit la vng tresbeaul rouchin Il y a vne asses belle eglise de corde-liers Je ouys le service le quel ilz font vng peu sur le hongre Et me fu dit que lempereur avoit donne ceste ville a vng evesque que je veys la et me sambla hôme de grosse conscience Je me partis dudit segading/et puis vins a vne ville nômee ... Et de la je vins a paele qui est sur la dunoe devant boude Et ay trouve jusque cy vng tresbon pays et plain/et ya grant foison haras de jumens qui en tous temps sont aux champs come bestes sauvaiges/et cest ce qui y fait avoir si grât marchie de chevaulx.

Az útleírás Szegedről szóló részének magyar nyelvű fordítását több hazai szerző közölte művében. Ezen fordítások közül a továbbiakban azokkal foglalkozom, melyek Szamota, Reizner és Marczinkó említett munkájában jelentek meg.

Szamota István La Brocquière útleírásából a Balkánra és Magyarországra vonatkozó rész fordítását közli. Marczinkó megjegyzi, hogy a „Balkánfélszigetre vonatkozó rész fordítása hiányos” [19]. Ez a megállapítás helyes. De mindjárt hozzá kell tennünk, hogy a Magyarországra vonatkozó rész is hiányos, akárcsak magánál Marczinkónál. A különbség kettőjük között e tekintetben az, hogy a hiányosság a Szamota által közölt fordítás esetében bizonyos fokig nagyobb mértékű. Ezzel kapcsolatban szükségesnek látszik megemlíteni, hogy mind Szamotának, mind pedig Marczinkónak munkájában megjelent fordítás Legrand d'Aussy által kiadott szöveg alapján készült, amint arra Szamota és Marczinkó részéről utalás is történik. Amíg azonban Marczinkó La Brocquière-nek pl. a Belgrádtól Pestig tett útjáról szóló résznél a fordításhoz alapul szolgáló francia szöveget vagyis a Legrand d'Aussy kiadásában megjelent szöveget hiánytalanul, teljes egészében lefordítja, addig Szamota két helyen mellözi a fordítást. Így maradt lefordítatlanul két mondat: „m'a-t-on dit”

és „De Ségédin je vins à Paele (Pest), assez bonne ville champêtre sur le Danube, vis-à-vis Bude”.

Ez utóbbi mondat helyett Szamota olyan mondat fordítását közli, mely viszont nem szerepel Legrand d’Aussy által kiadott szövegben. Szamota fordításában ugyanis a következő mondat olvasható: „Szegedről elindulva egy városba érkeztem”. Erre a városra vonatkozólag Szamota jegyzetben ezt írja: „Valószínűleg Kecskemét” [20]. Ebből a megjegyzéséből arra lehet következtetni, hogy Szamota a fordítás során ennél a mondatnál a Horváth Mihály által 1859-ben kiadott szöveget vette figyelembe, mégpedig azt a mondatot, amelyben a város nevének helye — amint már arról szó volt — az összes kéziratot példányokban üresen maradt: „Je me partis dudit Segading, et puis vins a vne ville nommee...”. Marczinkónál hiányzik ennek a mondatnak fordítása, ami érthető, mivel ez a mondat Legrand d’Aussy kiadásában megjelent szövegben nem szerepel. Marczinkó is azonban La Brocquière Magyarországi útvonalával kapcsolatban megjegyzi, hogy a francia utazó Szegedről „kiindulva egy városon halad keresztül, melynek nevét azonban nem említi meg. E város a legnagyobb valószínűség szerint Kecskemét volt” [21]. Marczinkó ezt a megjegyzését vagy Szamota fordítására vagy Horváth Mihály részleges szövegkiadására támaszkodva tette meg.

Ha Szamota és Marczinkó fordítását a dolgozatomban fakszimilében közölt szöveg alapján vizsgáljuk meg, akkor azt látjuk, hogy La Brocquière Belgrádtól Pestig tett útjáról szóló szövegrész több ugyanazon helyénél nemcsak Szamota, hanem Marczinkó fordítása is hiányos. Ennek az a magyarázata, hogy a Legrand d’Aussy által kiadott szöveg, mely mind Szamota, mind pedig Marczinkó fordításához alapul szolgált, hiányosan, kihagyásokkal jelent meg, amint ezt már fentebb említettem. Nemcsak egyes szavak és kifejezések, hanem egész mondatok is hiányoznak, mint pl. a fent idézett mondat „Je me partis dudit segading et puis vins a vne ville nômee...”. Nem szerepel Legrand d’Aussy által közölt szövegben a következő mondat sem: „de quoy il ya tresgrans en aucuns lieux parmi celles grandes plaines”. Hiányzik a néprajzi szempontból fontos adatot tartalmazó következő rész is: „et ya peu de litz et ceulx qui y sont sont ors et couche on en pailles sur sacz de cuyr plains de vent que on souffle et sont de la longueur dun homme”. De betoldásokkal is találkozunk, pl. La Brocquière alföldi útjáról szóló szövegrész végén: „au marché de Ségédin” vagy „sept jours après mon départ de Belgrade”. Ezek a fakszimilében közölt szövegben nem szerepelnek.

Azt is meg kell még említeni, hogy Legrand d’Aussy egyes helyeken megváltoztatta a mondatok eredeti sorrendjét. Ezenkívül eltérések vannak földrajzi nevek írásában is. Téves olvasás következtében Nagybecskerek neve nem *Beuxquerel*, hanem *Beurquerel*, a Tisza sem *Tisce*, hanem *Tisie* alakban fordul elő.

A felsorolt hiányosságok és eltérések mind megtalálhatók azokban a magyar és más nyelven [22] megjelent fordításokban, amelyekhez Legrand d’Aussy kiadásában megjelent szöveg szolgált alapul.

Ami Szamota fordításának helyességét illeti, ezzel kapcsolatban egy másik dolgozatomban [23] már foglalkoztam az *homme de grosse conscience* kifejezés helyes értelmezésének kérdésével. Ezzel kapcsolatos megállapításom Marczinkóra is vonatkozik, aki a *grosse* melléknévi jelzőt szintén ’tág’ jelentéssel fordítja. Összehasonlítóképpen megemlítem, hogy az *homme de grosse conscience* kifejezés Engel német nyelvű fordításában „Mann von weitem Gewissen”, Th. Johnes angol nyelvű fordításában pedig „man of a broad conscience” jelentéssel szerepel.

Reizner János Szeged történetét tárgyaló munkájában az útleírásnak csak a szegedi vonatkozású részét közli fordításban, de nem hiányosan, mint Szamota és

Marczinkó. A fordításhoz ugyanis nem a Legrand d'Aussy, hanem a Horváth Mihály kiadásában megjelent szöveg szolgált alapul. Mindamellett Reizner jegyzetben megemlíti Legrand d'Aussy kiadását és annak Wright által közölt angol nyelvű fordítását is.

Fentebb már említést tettem arról, hogy Reizner János művének kiadása előtt megjelent fordításokat „csonka és hibás fordításoknak mondja, ugyanakkor azonban az általa közölt fordítás sem mentes hibás értelmezésektől. Ezek közül néhányat már foglalkoztam említett dolgozatomban. Az alábbiakban ezeket illetően tett megjegyzéseimet újabbakkal egészítem ki.

Szeged neve, mely a faksimilében közölt szövegben mind a három esetben csak *segading* alakban szerepel, Horváth Mihály kiadásában megjelent szövegben egy esetben *Segeding* alakban fordul elő. Reizner ebben az alakban közli Szeged nevét, mégpedig olyasféle hiedelmet keltő módon, mintha a város neve az eredeti szövegben csak ebben az írott alakban fordulna elő.

Reizner szóvá teszi, hogy a munkája előtt megjelent fordítások a „grande ville champestre kifejezést „nyílt város” vagy „mezőváros” jelentéssel adják vissza magyarul, és ebből, amint írja, egyesek arra a következtetésre jutottak, hogy Szegednek La Brocquière látogatása idején még nem volt vára. Reizner szerint a *champestre* szó „ezúttal nem mást, mint síkságon, mezőségen fekvőt jelent”, [24] ezért a szóban forgó kifejezést „nagy, síkföldi város” jelentéssel fordítja. Szamota értelmezése szerint ennek a kifejezésnek jelentése „nyílt nagyváros”. Engel is így fordítja: „große offene Stadt. A *ville champestre*-nek 'mezőváros' jelentéssel való fordítása nem jelenthet komoly alapot annak feltételezésére, hogy Szegednek La Brocquière látogatása idején még nem volt vára. Érdemes megemlíteni, hogy La Brocquière, aki szerint Szeged „une tresgrande ville champestre”, Pestet is elég nagy mezővárosnak mondja: „une asses grosse ville champestre”.

Reizner fordításának ezután következő mondata „Eddig tett utazásom alatt nem láttam más erdőséget, mint itt, a folyótól körülvelt két kis ligetet” nem fejezi ki teljes hűséggel az eredeti mondat értelmét. Az eredeti francia mondatból ugyanis az tűnik ki, hogy La Brocquière Szegedig tett utazása alatt egy, folyótól körülvelt két kis ligeten kívül máshol egyetlen fát sem látott, és ezt a két kis ligetet is nem „itt”, azaz Szegednél, hanem Szegedig tett utazása alatt látta.

A „de quoy il ya de tersgrans en aucuns lieux parmi celles grandes plaines” mondat jelentése Reizner szerint: „mely utóbbiakból [ti. mocsarokból] nagyok vannak némely helyeken a nagy síkságok közt”. Ha a mondatot mai francia nyelven fejezzük ki, azonnal világosan áll előttünk a jelentése: en aucun lieu, parmi ces grandes plaines, il n'y a de plus grands marécages (vagy: parmi ces grandes plaines, en aucun lieu, il n'y a de plus grands marécages).

Befejezésül az útleírás kiadásainak szöveghűségével kívánok röviden foglalkozni, mégpedig annak a résznek vonatkozásában, melyben La Brocquière Belgrád és Pest közötti útját írja le. Amint láttuk, Legrand d'Aussy kiadásában ebből a szövegrészből nemcsak egyes szavak és kifejezések, hanem egész mondatok is hiányoznak. Ez nem meglepő, mivel tudjuk, hogy Legrand d'Aussy La Brocquière útleírását hiányosan, szövegkihagyásokkal adta ki.

Az viszont meglepő, hogy Charles Schefer és Horváth Mihály kiadásában az útleírás szóban forgó részénél több helyen szövegbeli eltérések vannak, így pl. annál a mondatnál is, mely Schefer közlésében a következő megfogalmazásban olvasható: „et couche on en pailles sur sacz de cuyr...” Ugyanez a mondat Horváth Mihály közlésében eltérést mutat: „et y couche on sur pailles en sacz de cuyr...”

De nemcsak a szövegkiadások, hanem a faksimilében közölt szöveg és az

említett két kiadás szövege között is találunk eltéréseket. Ez a körülmény a kéziratok példányok összehasonlításának szükségességére hívja fel a figyelmet az útleírásnak arra részére kiterjedően, mely La Brocquière Belgrád és Pest közötti útjának leírását tartalmazza. Az összehasonlítás lehetővé teszi azoknak a problémáknak tisztázását, amelyek az útleírás szegedi vonatkozású részének szövegével, ill. az említett kiadások szövegűségével kapcsolatban felmerültek.

JEGYZETEK

- [1] REIZNER JÁNOS, Szeged története, Szeged, 1899—1900. I, 45.
[2] Uo. I, 45.
[3] Szeged ville du soleil. Szeged, 1960. 19.
[4] MARCZINKÓ FERENC, Bertrandon de La Brocquière utazása Magyarországon át művelődéstörténelmi szempontból. Budapest, 1909. 5.
[5] AUGUSTE MOLINIER, Les Sources de l'Histoire de France. Paris, 1904. IV, 4119.
[6] Le Voyage d'outremer de Bertrandon de la Broquière, premier écuyer tranchant et conseiller de Philippe le Bon, duc de Bourgogne, publié et annoté par CH. SCHEFER. Paris, 1892. XIII.
[7] Uo. XIII.
[8] Magyar Történelmi Okmánytár, a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. Összeszedte s lemásolta HATVANI MIHÁLY. Pest, 1859. IV, 301.
[9] REIZNER i. m. I, 45.
[10] SZAMOTA ISTVÁN, Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten. Budapest, 1891. 99.; Marczinkó Ferenc i. m. 5.
[11] SCHEFER i. m. XIV—XV.
[12] Voyage d'outremer de Bertrandon de la Broquière. Bibliothèque nationale de Paris. Département des Manuscrits. Ms. fr. 5593, fol. 241v.
[13] Uo.
[14] SÓTÉR ISTVÁN, Magyar-francia kapcsolatok. Budapest, 1946.
[15] E helyen is köszönetemet fejezem ki Mme Cécile Brossier-nak, Mr. F. Avril-nak és Mr. R. Pierrot-nak dolgozatom anyagának összeállítása során nyújtott értékes támogatásukért.
[16] Voyage d'outre mer et retour de Jérusalem en France par la voie de terre, pendant le cours des années 1432 et 1433, par Bertrandon de la Brocquière, conseiller et premier écuyer tranchant de Philippe-le-Bon, duc de Bourgogne; ouvrage extrait d'un manuscrit de la Bibliothèque nationale, remis en français moderne, et publié par le citoyen Legrand d'Aussy. (Mémoires de l'Institut national des Sciences et Arts. Sciences morales et politiques. Tome cinquième.) Paris, fructidor an XII, 422—637.
[17] Hakluyt's Collection of the Early Voyages, Travels and Discoveries of the English Nation. Londres, 1811. Tome IV, 469—545.
[18] Voyage d'outremer de Bertrandon de La Brocquière. Bibliothèque nationale de Paris. Département des Manuscrits. Ms. fr. 5593. ff. 241—242.
[19] MARCZINKÓ i. m. 9.
[20] SZAMOTA i. m. 92.
[21] MARCZINKÓ i. m. 19.
[22] THOMAS JONES, The Travels of Bertrandon de La Brocquière, counsellor and first esquire-carver to Philippe le Bon, duke of Burgundy, to Palestine. At the Hafod press 1807.; THOMAS WRIGHT, Early Travels in Palestine. London, 1848.; JOHANN CHRISTIAN ENGEL, Geschichte des Ungarischen Reichs. Wien, 1813. (Az útleírásból csak a Magyarországra vonatkozó részt közli. II, 374—380.)
[23] PALÁSTI LÁSZLÓ, Adatok Szeged francia nyelvű bibliográfiájához. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei. 1972. I, 93.
[24] REIZNER i. m. I, 45.

ПУТЕВЫЕ ЗАПИСКИ БЕРТРАНДОН ДЕ ЛА БРОКЬЕРА И ИХ СЕГЕДСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Л. Палашти

Придворное лицо бургундского князя Филипа Доброго, Ла Брокьер, был в Сегеде в 1433 году. В своих путевых записках важных с точки зрения истории культуры среди описаний, относящихся к Венгрии, даёт ценные данные о средневековом Сегеде. В венгерской специальной литературе мы находим мало данных о Ла Брокьере, среди них имеются и нуждающиеся в уточнении. В связи с путевыми записками и в библиографическом отношении мало известных данных. В переводах путевых записок на венгерский или на другой язык, некоторые данные, относящиеся к Сегеду, неполны или неправильно передают оригинальный текст.

Автор работы знакомит с жизнью Ла Брокьера, предисторией его произведения и с важнейшими библиографическими данными, относящимися к путевым запискам. С целью исправления автор занимается и теми ошибками, неправильными определениями, в связи с личностью Ла Брокьера и его произведением и его формулировками о Сегеде, которые увидели свет в разных работах. Автор, исследуя оригинальность текста в разных изданиях путевых записок, делает вывод, что с целью выяснения ещё существующих проблем необходимо сопоставить рукописные экземпляры путевых записок в местах, содержащих описание путешествия Ла Брокьера между Белградом и Пештом.

DIE REISEBESCHREIBUNG VON BERTRANDON DE LA BROCQUIÈRE UND DEREN SZEGEDER BEZIEHUNGEN

von L. Palásti

La Brocquière, der Höfling des burgundischen Fürsten Philipps des Braven kam 1433 nach Szeged. In seiner vom kulturgeschichtlichen Gesichtspunkt aus wichtigen Reisebeschreibung teilt er wertvolle Daten in Bezug auf Szeged im Mittelalter mit. In der heimischen Fachliteratur sind wenige Daten über La Brocquière zu finden, und auch unter diesen gibt es mehrere, die eine Richtigstellung benötigen. In Verbindung mit der Reisebeschreibung in bibliographischer Hinsicht sind kaum Daten bekannt. Die in ungarischer oder in anderen Sprachen erschienenen Übersetzungen der Reisebeschreibung sind an dem der Stadt Szeged bezüglichen Teil an mehreren Stellen lückenhaft, bzw. sie geben das Original mit Missdeutungen zurück.

Der Autor der Abhandlung legt das Leben von La Brocquière, die Vorgeschichte des Werkes, die wichtigsten bibliographischen Daten bezüglich der Reisebeschreibung dar. Während all dessen beschäftigt sich der Autor berichtigend mit den Missverständnissen, falschen Feststellungen, die in Verbindung mit der Person von La Brocquière, mit seinem Werk und mit seinen Behauptungen über Szeged in den verschiedenen Werken erschienen sind. Die Textgenauigkeit der Ausgaben des Werkes erschienen sind. Die Textgenauigkeit der Ausgaben des Werkes untersuchend stellt der Autor fest, dass der Vergleich der handschriftlichen Exemplare der Reisebeschreibung notwendig sei, um die noch bestehenden Probleme auch auf den Teil eingehend, der die Beschreibung der Reise von La Brocquière von Belgrad zu Budapest enthält, zu klären.